

MERSİN ÜNİVERSİTESİ KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
YAYINLARI
MERSIN UNIVERSITY PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF
CILICIAN ARCHAEOLOGY

OLBA XXXI

MERSİN ÜNİVERSİTESİ KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
YAYINLARI
MERSIN UNIVERSITY PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF
CILICIAN ARCHAEOLOGY

OLBA XXXI

KAAM YAYINLARI

OLBA

XXXI

© 2023 Mersin Üniversitesi/Türkiye

ISSN 1301 7667

Yayıncı Sertifika No: 46660

OLBA dergisi;

ARTS & HUMANITIES CITATION INDEX, EBSCO, PROQUEST

ve

TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanlarında taranmaktadır.

Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün (DAI) Kısaltmalar Dizini'nde 'OLBA' şeklinde yer almaktadır.

OLBA dergisi hakemlidir. Makalelerdeki görüş, düşünce ve bilimsel değerlendirmelerin yasal sorumluluğu yazarlara aittir.

The articles are evaluated by referees. The legal responsibility of the ideas, opinions and scientific evaluations are carried by the author.

OLBA dergisi, Mayıs ayında olmak üzere, yılda bir kez basılmaktadır.

Published each year in May.

KAAM'ın izni olmadan OLBA'nın hiçbir bölümü kopya edilemez.

Alıntı yapılması durumunda dipnot ile referans gösterilmelidir.

It is not allowed to copy any section of OLBA without the permit of the Mersin University

(Research Center for Cilician Archaeology / Journal OLBA)

OLBA dergisinde makalesi yayımlanan her yazar, makalesinin baskı olarak ve elektronik ortamda yayımlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını OLBA dergisine devretmiş sayılır.

Each author whose article is published in OLBA shall be considered to have accepted the article to be published

in print version and electronically and thus have transferred the copyrights to the Mersin University

(Research Center for Cilician Archaeology / Journal OLBA)

OLBA'ya gönderilen makaleler aşağıdaki web adresinde ve bu cildin giriş sayfalarında belirtilen formatlara uygun olduğu takdirde basılacaktır.

Articles should be written according to the formats mentioned in the following web address.

Redaktion: Doç. Dr. Deniz Kaplan

OLBA'nın yeni sayılarında yayımlanması istenen makaleler için yazışma adresi:

Correspondance addresses for sending articles to following volumes of OLBA:

Prof. Dr. Serra Durugönül

Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü

Çiftlikköy Kampüsü, 33342 Mersin - TURKEY

Diğer İletişim Adresleri

Other Correspondance Addresses

Tel: +90 324 361 00 01 • 14730 / 14734

Fax: +90 324 361 00 46

web mail: www.kaam.mersin.edu.tr

www.olba.mersin.edu.tr

e-mail: sdurugonul@gmail.com

Baskı / Printed by

Sistem Ofset Bas. Yay. San. ve Tic. Ltd. Şti.

Strazburg Cad. No: 31/17 Sıhhiye / ANKARA

Tel: +90 312 229 18 81 • Sertifika No: 46660

Grafik / Graphic

Sistem Ofset Bas. Yay. San. ve Tic. Ltd. Şti.

Strazburg Cad. No: 31/17 Sıhhiye / ANKARA

Tel: +90 312 229 18 81 • www.sistemofset.com.tr

MERSİN ÜNİVERSİTESİ KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
(KAAM) YAYINLARI-XXXI

MERSIN UNIVERSITY PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF
CILICIAN ARCHAEOLOGY (KAAM)-XXXI

Editörler

Serra DURUGÖNÜL
Murat DURUKAN
Gunnar BRANDS
Deniz KAPLAN

OLBA Bilim Kurulu

Prof. Dr. Mehmet ÖZDOĞAN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Fikri KULAKOĞLU (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL (Mersin Üniversitesi)
Prof. Dr. Marion MEYER (Viyana Üniversitesi)
Prof. Dr. Susan ROTROFF (Washington Üniversitesi)
Prof. Dr. Kutalmış GÖRKAY (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. İ. Hakan MERT (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Eda AKYÜREK-ŞAHİN (Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Yelda OLCAY-UÇKAN (Anadolu Üniversitesi)

MERSİN

2023

İçindekiler / Contents

Özlem Çakar-Kılıç	
Orta Porsuk Havzası'nda İlk Tunç Çağı: Sulak Peyzajların Demircihöyük Yerleşimine Olası Etkileri Üzerine Çok Yönlü Bir Değerlendirme (<i>The Early Bronze Age in the Middle Porsuk Basin: A Multiple Evaluation on the Potential Effects of Wetland Landscape on Demircihöyük</i>)	1
Sinan Paksoy – Abdulkadir Baran	
The Historical, Topographic and Architectural Definitions of “Geländemauer” City Walls in Karia (<i>Karia’da ‘Geländemauer’ Planlı Kent Surlarının Tarihi, Topoğrafik ve Mimari Tanımları</i>).....	37
Ümit Aydınöglu – Burak Belge	
Diocaesarea'nın Antik Dönem Kent Planına İlişkin Değerlendirme (<i>Evaluation of the City Plan of Diocaesarea in the Ancient Periods</i>)	61
Deniz Kaplan – Ali Ulvi – A. Yasin Yiğit	
Tarsus'un Taş Yığma Tepeleri: Kilikia'nın Tümülüsleri (<i>The Stone ‘Hills’ of Tarsus: The Tumuli of Cilicia</i>)	79
Okan Özdemir	
Rural Houses With Architectural Decoration and New Examples of Local Workshops (Bauhütte) in Tapureli (Rough Cilicia) (<i>Tapureli’de (Dağlık Kilikia) Kırsal Konutlarda Mimari Süsleme ve Yerel Süsleme Atölyelerine (Bauhütte) Yeni Örnekler</i>)	97
Hava Keskin – Nurşah Çokbankir-Şengül – Benay Özcan-Özlü	
Antalya Müzesi Aphrodite Heykelciği Işığında Aphrodite Ourania ve Tanrıçanın Kehanet İkonografisi (<i>Aphrodite Ourania and the Divination Iconography of the Goddess in the Light of the Aphrodite Statuette from the Antalya Museum</i>)	121
Şükrü Özudoğru – Düzgün Tarkan	
Kibyra Olympeion Odeionu Pulpitum Cephesi Opus Sectile Kaplaması ve Orkestra Opus Sectile Aigis / Medusa Döşemesi (<i>The Opus Sectile Wall Covering on the Facade of the Pulpitum and the Opus Sectile Aigis / Medusa on the Orchestra Floor of the Olympeion Odeion of Kibyra</i>)	143

Çilem Uygun – Bilsen Özdemir – Taner Korkut The Lamp Molds and Lamp Production of Tlos in the Roman Period (<i>Roma Dönemi'nde Tlos Kandil Kalıpları ve Kandil Üretimi</i>)	199
Gonca Cankardeş-Şenol – Ece Benli-Bağcı – Seda Deniz-Kesici Halikarnassos'tan Amphora Mühürleri-I: Türk Kuyusu Mahallesi Kazıları (<i>Amphora Stamps from Halikarnassos-I: Excavations at Türk Kuyusu Quarter</i>)....	233
Ülkü Kara British Museum'da Bulunan Bir Zeest 80 Amphorası Mühürü (<i>A Stamp on the Type of the Zeest 80 Amphora from the British Museum</i>)	271
Can Erpek Late Antique Period in Cappadocia: Şahinefendi (Sobesos) in the Light of Historical Sources and Archaeological Remains (<i>Kappadokia'da Geç Antik Dönem: Tarihi Kaynaklar ve Arkeolojik Kalıntılar Işığında Şahinefendi- Sobesos-</i>)	287
Guntram Koch – Nergis Ataç Spätantike Sarkophage in Georgien (<i>Gürcistan'da Geç Antik Lahitler</i>).....	323
Sevgi Sarıkaya The Roles of Artabazus II and his Family Members in the Persian - Macedonian Wars (<i>II. Artabazos ve Aile Fertlerinin Pers - Makedon Savaşlarındaki Rollerini</i>)	341
Murat Tozan The Kozak Plateau in Antiquity: Toponyms, Routes and Natural Resources (<i>Antikçağ'da Kozak Yaylası: Toponimler, Güzergahlar ve Doğal Kaynaklar</i>).....	381
Ömer Tatar New Remarks on Ptolemaic Bronze Coins With Trident Punchmark in the Light of New Data from Asia Minor (<i>Küçük Asya'dan Yeni Veriler Işığında Trident Punchmarklı Bronz Ptolemaios Sikkeleri Üzerine Yeni Yorumlar</i>)	401
Ebru Akdoğan-Arca – Nuray Gökalp-Özdil Bir Batı Dağlık Kilikia Kenti Iotape ve Yeni Bir Onurlandırma Yazıtı (<i>Iotape, A Western Rough Cilician City and A New Honorary Inscription</i>)	421
Eda Akyürek-Şahin Ein Verstockter Sünder in einem interessanten Fragment einer Beichtinschrift im Museum von Bursa (<i>An Obstinate Sinner – A New Fragment of a Confession-Inscription in the Bursa Museum</i>)	449

MERSİN ÜNİVERSİTESİ
KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
BİLİMSEL SÜRELİ YAYINI ‘OLBA’

YAYIN İLKELERİ

Amaç

Olba süreli yayını; Anadolu, Akdeniz dünyası ve ilişkili bölgelere dair orijinal sonuçlar içeren Arkeolojik çalışmalara yer verir; ‘Eski Çağ Bilimleri’ni birbirinden ayırmadan ve bir bütün olarak benimseyerek bilim dünyasına değerli çalışmalar sunmayı amaçlar.

Kapsam

Olba süreli yayını Mayıs ayında olmak üzere yılda bir kez basılır.

Yayınlanması istenilen makalelerin her yıl 31 Ağustos - 31 Ekim tarihleri arasında gönderilmiş olması gerekmektedir.

Yayın için değerlendirmeye alınacak makalelerde aşağıdaki kriterler gözetilir:

- Prehistorya, Protohistorya, Klasik Arkeoloji, Klasik Filoloji (ile Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri), Eskiçağ Tarihi, Nüvizmatik ve Erken Hıristiyanlık Arkeolojisi (İS 7. yüzyıla kadar) alanlarında yazılmış makaleler, yayın için değerlendirmeye alınır.
- Makaleler tanıtım veya katalog niteliklerinin ötesinde, araştırma sorusuna/ problemine dayanmalı, somut kanıtlar ve tartışmalarla desteklenen, verilerin tartışıldığı ve bağlantıların kurulduğu içeriklere sahip olmalıdır. Tartışma içermeyen ve kontekslerinden kopuk şekilde ele alınan arkeolojik malzemeler, kataloglar, buluntu raporları, derleme yazılar değerlendirmeye alınmaz.
- Olba Dergisi, Arkeoloji bilim dalını temsil eden bilimsel bir süreli yayındır. Bu sebeple, verileri farklı bilim dallarının (Harita Mühendisliği, Mimarlık, Arkeometri, Jeofizik ve Antropoloji vb.) işbirliği ile oluşturulan çalışmaların makalelerinde, arkeolojik değerlendirmenin ön planda tutulması beklenir.

Yazım Kuralları

1. a- Makaleler, Word ortamında yazılmış olmalıdır.
b- Metin 10 punto; özet, dipnot, katalog ve bibliografya 9 punto olmak üzere, Times New Roman (PC ve Macintosh) harf karakteri kullanılmalıdır.
c- Dipnotlar her sayfanın altına verilmeli ve makalenin başından sonuna kadar sayısal süreklilik izlemelidir.

d- Metin içinde bulunan ara başlıklarda, küçük harf kullanılmalı ve koyu (bold) yazılmalıdır. Bunun dışındaki seçenekler (tümünün büyük harf yazılması, alt çizgi ya da italik) kullanılmamalıdır.

2. Noktalama (tireler) işaretlerinde dikkat edilecek hususlar:

a) Metin içinde her cümlemin ortasındaki virgülden ve sonundaki noktadan sonra bir tab boşluk bırakılmalıdır.

b) Cümle içinde veya cümle sonunda yer alan dipnot numaralarının herbirisi noktalama (nokta veya virgül) işaretlerinden önce yer almalıdır.

c) Metin içinde yer alan “fig.” ibareleri, parantez içinde verilmeli; fig. ibaresinin noktasından sonra bir tab boşluk bırakılmalı (fig. 3); ikiden fazla ardışık figür belirtiliyorsa iki rakam arasına boşluksuz kısa tire konulmalı (fig. 2-4). Ardışık değilse, sayılar arasına nokta ve bir tab boşluk bırakılmalıdır (fig. 2. 5).

d) Ayrıca bibliyografya ve kısaltmalar kısmında bir yazar, iki soyadı taşıyorsa soyadları arasında boşluk bırakmaksızın kısa tire kullanılmalıdır (Dentzer-Feydy); bir makale birden fazla yazarlı ise her yazardan sonra bir boşluk, ardından uzun tire ve yine boşluktan sonra diğer yazarın soyadı gelmelidir (Hagel – Tomaschitz).

3. “Bibliyografya ve Kısaltmalar” bölümü makalenin sonunda yer almalı, dipnotlarda kullanılan kısaltmalar, burada açıklanmalıdır. Dipnotlarda kullanılan kaynaklar kısaltma olarak verilmeli, kısaltmalarda yazar soyadı, yayın tarihi, sayfa (ve varsa levha ya da resim) sıralamasına sadık kalınmalıdır. Sadece bir kez kullanılan yayınlar için bile aynı kurala uyulmalıdır.

Bibliyografya (kitaplar için):

Richter 1977 Richter, G., Greek Art, New York.

Bibliyografya (makaleler için):

Corsten 1995 Corsten, Th., “Inchriften aus dem Museum von Denizli”, Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi III, 215-224, lev. LIV-LVII.

Dipnot (kitaplar ve makaleler için)

Richter 1977, 162, res. 217.

Diğer Kısaltmalar:

age. adı geçen eser
 ay. aynı yazar
 vd. ve devamı
 yak. yaklaşık
 v.d. ve diğerleri
 y.dn. yukarı dipnot
 dn. dipnot
 a.dn. aşağı dipnot
 bk. Bakınız

4. Tüm resim, çizim, tablo ve haritalar için sadece “fig.” kısaltması kullanılmalı ve figürlerin numaralandırılmasında süreklilik olmalıdır. (Levha, Resim, Çizim, Tablo, Şekil, Harita ya da bir başka ifade veya kısaltma kullanılmamalıdır).
5. Bir başka kaynaktan alıntı yapılan figürlerin sorumluluğu yazara aittir, bu sebeple kaynak belirtilmelidir.
6. Makale metninin sonunda figürler listesi yer almalıdır.
7. Metin yukarıda belirtilen formatlara uygun olmak kaydıyla 20 sayfayı geçmemelidir. Figürlerin toplamı 10 adet civarında olmalıdır.
8. Makaleler Türkçe, İngilizce veya Almanca yazılabilir. Türkçe yazılan makalelerde yaklaşık 300 kelimelik Türkçe ve İngilizce yada Almanca özet kesinlikle bulunmalıdır. İngilizce veya Almanca yazılan makalelerde ise en az 300 kelimelik Türkçe ve İngilizce veya Almanca özet bulunmalıdır. Makalenin her iki dilde de başlığı gönderilmelidir.
9. Özeti altında, Türkçe ve İngilizce veya Almanca olmak üzere altı anahtar kelime verilmelidir.
10. Metin, figürler ve figürlerin dizilimi (layout); ayrıca makale içinde kullanılan özel fontlar ‘zip’lenerek, We Transfer türünde bir program ile bilgisayar ortamında gönderilmelidir; çıktı olarak gönderilmesine gerek yoktur.
11. Figürlerde çözünürlük en az 300 dpi; format ise tif veya jpeg olmalıdır; bunlar Microsoft Word türünde başka bir programa gömülü olmamalıdır.
12. Dizilim (layout): Figürler ayrıca mail ekinde bir defada gelecek şekilde yani düşük çözünürlükte pdf olarak kaydedilerek dizilimi (layout) yapılmış şekilde yollanmalıdır.

MERSIN UNIVERSITY
‘RESEARCH CENTER OF CILICIAN ARCHAEOLOGY’
JOURNAL ‘OLBA’

PUBLISHING PRINCIPLES

Scope

The Journal ‘Olba’, being published since 1998 by the ‘Research Center of Cilician Archeology’ of the Mersin University (Turkey), includes original studies on Prehistory, Protohistory, Classical Archaeology, Classical Philology (and ancient languages and cultures), Ancient History, Numismatics and Early Christian Archeology (up till the 7th century AD) of Asia Minor, the Mediterranean and related regions.

Articles should present new ideas and not only have catalogues or excavation reports as their contents. The articles of archaeological studies undertaken together with other disciplines such as geophysics, archaeometry, anthropology etc should give more emphasis to the archaeological part of the work as the Journal Olba is an archaeological journal.

Olba is printed once a year in May. Articles can be sent from 31 August - 31 October each year.

Submission Criteria

1. a. Articles should be written in Word programs.
b. The text should be written in ‘Times New Roman’ in 10 puntos; the abstract, footnotes, catalogue and bibliography in 9 puntos (for PC and for Macintosh).
c. Footnotes should take place at the bottom of the page in continuous numbering.
d. Titles within the article should be written in small letters and be marked as bold. Other choises (big letters, underline or italic) should not be used.
2. Punctuation (hyphen) Marks:
 - a) One space should be given after the comma in the sentence and after the dot at the end of the sentence.
 - b) The footnote numbering within the sentence in the text, should take place before the comma in the sentence or before the dot at the end of the sentence.
 - c) The indication fig.:

* It should be set in brackets and one space should be given after the dot (fig. 3);

* If many figures in sequence are to be indicated, a short hyphen without space between the beginning and last numbers should be placed (fig. 2-4); if these are not in sequence, a dot and space should be given between the numbers (fig. 2. 5).

d) In the bibliography and abbreviations, if the author has two family names, a short hyphen without leaving space should be used (Dentzer-Feydy); if the article is written by two or more authors, after each author a space, a long hyphen and again a space should be left before the family name of the next author (Hagel – Tomaschitz).

3. The 'Bibliography' and 'Abbreviations' should take part at the end of the article. The 'Abbreviations' used in the footnotes should be explained in the 'Bibliography'. The bibliography used in the footnotes should take place as abbreviations: Name of writer, year of publishment, page (and if used, number of the illustration). This rule should be applied even if a publishment is used only once.

Bibliography (for books):

Richter 1977 Richter, G., Greek Art, New York.

Bibliography (for articles):

Corsten 1995 Corsten, Th., "Inschriften aus dem Museum von Denizli", Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi III, 215-224, pl. LIV-LVII.

Footnotes (for books and articles)

Richter 1977, 162, fig. 217.

Miscellaneous Abbreviations:

op. cit. : in the work already cited

idem : an author that has just been mentioned

ff : following pages

et al. : and others

n. : footnote

see : see

infra : see below

supra : see above

4. For all photographs, drawings and maps only the abbreviation 'fig.' should be used in continous numbering (remarks such as Plate, Picture, Drawing, Map or any other word or abbreviation should not be used).
5. Photographs, drawings or maps taken from other publications are in the responsibility of the writers; so the sources have to be mentioned.
6. A list of figures should take part at the end of the article.

7. The text should be within the remarked formats not more than 20 pages, the drawing and photographs 10 in number.
8. Papers may be written in Turkish, English or German. Papers written in Turkish must include an abstract of 300 words in Turkish and English or German. It will be appreciated if papers written in English or German would include a summary of 300 words in Turkish and in English or German. The title of the article should be given in two languages.
9. Six keywords should be remarked, following the abstract in Turkish and English or German.
10. Figures should be at least 300 dpi; tif or jpeg format are required; these should not be embedded in another program such as Microsoft Word.
11. The article, figures and their layout as well as special fonts should be sent by e-mail (We Transfer).
12. Layout: The figures of the layout, having lesser dpi, should be sent in pdf format.

ANTALYA MÜZESİ APHRODITE HEYKELCİĞİ İŞİĞİNDA APHRODITE OURANIA VE TANRIÇANIN KEHANET İKONOĞRAFİSİ

Hava KESKİN – Nurşah ÇOKBANKİR ŞENGÜL – Benay ÖZCAN ÖZLÜ*

ABSTRACT

Aphrodite Ourania and the Divination Iconography of the Goddess in the Light of the Aphrodite Statuette from the Antalya Museum

In 2020, a half-dressed Aphrodite statuette was added by purchasing to the sculpture collection of the Antalya Archeological Museum. The context of the statuette, which can be classified among representations of the goddess as a variation of her Ourania type, is unknown but recorded as a finding from Aksu. She is stepping on an astragalos with one foot; however, no similar depiction is known. Astragaloi are known mainly among the game tools of the ancient society. Besides, they have votive, grave gift, and religious purposes and are used for dice prophecy. In the divination inscriptions, dice throws are mentioned with specific names. After combinations of numbers and sums, names of the gods or personalized mythological characters are included in the genitive form. In these inscriptions, Aphrodite appears in two different ways and one of them is the Aphrodite Ourania. Remarkable is that the goddess is referred to in connection with success in business or travel after chance and coincidental divinations are obtained through dice. Epigraphic data shows that the task of erecting divination inscriptions was undertaken by agoranomoi. Besides, it is documented archaeologically and epigraphically that Aphrodite was honoured by agoranomoi as the protector of officials in many cities. In this context, it appears that the goddess, generally known as a representation of love, beauty, pleasure and fertility, has importance in different aspects. Epigraphical sources and archaeological material indicate that divination practice required a god representation, a table to throw astragaloi and a divination inscription. Consequently, the Antalya statuette should be interpreted in the context of the “divination iconography” of Aphrodite, especially in regard of the coincidental astragaloi divinations concerning trades and travels that required good fortune.

Keywords: Aphrodite, Astragalos, Dice Prophecy, Pamphylia, Ourania, Agora.

* Dr. Hava Keskin, Akdeniz Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü Kampüs-ANTALYA-TR. E-posta: havvakeskin@akdeniz.edu.tr. Orcid: 0000-0001-7747-7059.
Dr. Nurşah Çokbankir Şengül, Akdeniz Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü Kampüs-ANTALYA-TR, E-posta: nursahsengul@akdeniz.edu.tr. Orcid: 0000-0002-5451-6198.
Benay Özcan Özlü, Antalya Arkeoloji Müzesi, Bahçelievler Mah. Konyaaltı Cad. No:88, Muratpaşa/ANTALYA, E-posta: Benayozcanozlu@gmail.com Orcid: 0000-0002-0620-6718.

ÖZ

Antalya Arkeoloji Müzesi'nin heykeltıraşlık koleksiyonuna 2020 yılında satın alma yoluyla yarı giyimli bir Aphrodite heykelciği dahil edilmiştir. Buluntu yeri tam olarak bilinmeyen, yalnızca Aksu ilçesi olarak kaydedilen heykelcik, tanrıçanın temsillerinin içinde Ourania tipinin bir varyasyonu olarak sınıflandırılabilir. Ayrıca tanrıçanın bir ayağının *astragalos* üzerine bastığı gözlemlenmekte, ancak tanrıçanın benzer bir betimlemesi bilinmemektedir. *Astragaloslar* antik toplumlarda başlıca oyun araçları olarak bilinmektedir. Bunun yanı sıra adak sunusu, mezar hediyesi ve kült amaçlı olarak ve de zar kehanetlerinde kullanılmışlardır. Kehanet yazıtlarında sayıların belirli isimlerle anılması söz konusu olup, sayı kombinasyonları ve toplamlarından sonra genitivus casusunda tanrı ya da kişiselleştirilmiş mitolojik karakterlerin isimlerine yer verilmektedir. Bu yazıtlarda Aphrodite'nin iki farklı şekilde karşımıza çıktığı görülmektedir ve bunlardan bir tanesi de Aphrodite Ourania'dır. Zarla elde edilen şans ve tesadüfi kehanetlerde tanrıçaya iyi bir iş veya seyahat ile ilişkili olarak başvurulduğu dikkat çekmektedir. Epigrafik veriler bu tür yazıtları diktirme işinin *agoranomoslar* tarafından üstlenildiğini gösterirken Aphrodite'nin birçok kente *agoranomoslar* başta olmak üzere kent memuriyetlerinin koruyucusu olarak onurlandırıldığı da arkeolojik ve epigrafik verilerle belgelenmektedir. Bu bağlamda genel olarak aşkın, güzelliğin, zevk ve üremenin temsili olarak bilinen tanrıçanın farklı yönleriyle önem arz ettiği anlaşılmaktadır. Yazılı kaynaklar ve arkeolojik veriler bu tür kehanetlerin uygulanmasında bir tanrı betimlemesinin, zarların atıldığı bir masanın, *astragalosların* ve kehanet yazıtının gerekli olduğunu göstermektedir. Bu nedenle Antalya heykelciği, Aphrodite'nin şans ve tesadüfi *astragalos* kehanetlerinde, özellikle iyi şans gerektiren ticaret ve seyahatlerle ilişkili olarak üstlendiği yönünü yansıtan bir “kehanet ikonografisi” içerisinde yorumlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Aphrodite, Aşık Kemiği, Zar Kehaneti, Pamphylia, Ourania, Agora.

Giriş

Antalya Arkeoloji Müzesi'nin heykeltıraşlık eserleri koleksiyonuna 2020 yılında satın alma yoluyla bir Aphrodite heykelciği dahil edilmiştir.¹ Eserin buluntu yeri tam olarak bilinmemekle birlikte, yalnızca Antalya'nın hemen batısında konumlanan Aksu ilçesi yakınlarından bulunmuş olduğu kaydedilmiştir. Daha ilk bakışta Aphrodite'yi betimlediği anlaşılan heykelcik tipolojik olarak tanrıçanın betimlemeleri içinde sınıflandırılabilir. Bununla birlikte bir ayağını üzerine bastığı *astragalos* (Yun. ἀστράγαλος) “aşık kemiği” ile dikkat çekmekte ve bu bağlamda benzerlerinden farklılıklar sergilemektedir. Antik kaynaklar ve epigrafik veriler aracılığıyla Aphrodite'nin, Ourania epithetiyle *astragaloi* kehanetlerinde yer aldığı bilinmektedir. Bu bağlamda heykelciğin, *astragalos* zarlarının kehanetiyle ilişkili olup olmadığı sorusu ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada Antalya heykelciğinin tipolojisinden yola çıkılarak Aphrodite'nin kehanet tanrıçası ikonografisinin heykel sanatındaki yerinin sorgulanması amaçlanmaktadır. Öncelikle Antalya heykelciği tanıtılarak tipolojik sınıflandırması ve tarihlendirmesine çalışılmıştır. Ardından, tanrıçanın *astragalos* kehanetlerindeki yeri ele alınmaktadır. Son olarak çalışma konusu heykelciğin, tanrıçanın ikonografisindeki yeri konusunda değerlendirme yapılmaktadır.

1 Antalya Müzesi Env. Nr. 2020/129 (A).

Tanımlama

İnce grenli beyaz mermerden yapılmış olan heykelcik 26,5 cm yükseklik, 12 cm genişlik ve 8,5 cm derinlik ölçülerindedir. Eserin özellikle üst kısmında noksanlıklar bulunmaktadır. Baş boyun bitimine, sol kol ise omuz başlangıcına kadar kırık ve eksiktir. Sağ el üzerinde ve hemen altındaki kumaş kıvrımlarında da mermerden küçük kopmalar bulunmaktadır. Heykelciğin yüzeyinde, özellikle arkasında yoğun kireçlenme vardır.

Eser, ovale yakın bir formda şekillendirilmiş kaide üzerinde, ayakta duran yarı giyimli bir kadın heykelciğinden oluşmaktadır. Boyun kesitinde küçük kırık bulunmakta ve burada kayıp başın ayrıca yontularak eklendiğini gösteren yuvarlak bir yuva yer almaktadır. Tam cepheden verilmiş figürün sağ bacağı sabit ve ayağı yere tam basmaktadır (fig.1). Hareketli sol bacak dizden hafif kıvrılarak biraz öne çıkarılmış ve bir *astragalos* üzerine tam basmaktadır (fig 2). Kalça, sağ yana doğru salınarak vücutta geniş bir “S” görünümünün oluşmasına neden olmaktadır. Üst gövdesi tamamen çıplak iken belden aşağısı geniş bir mantıyla örtülü olup yalnızca ayak uçları eteğinin altından çıkmaktadır. Bununla birlikte kumaşın altından bacaklar açıkça gözlemlenebilmektedir. Manto, belden kalçaya doğru hafif bir eğimle yönelirken üst kısmında kalın bir kumaş tomarıyla zenginleştirilmiştir. Kumaş tomarının kıvrımları her iki bacak üzerinden geçerek hareketli sol bacağın hemen yanından aşağıya, zemine doğru dökülmektedir. Bu noktada kıvrımlar bacak yanında kalın zikzaklar oluşturmaktadır. Arkada, figürün sırtını çapraz geçen manto sol omuza doğru yönelmektedir (fig.3). Heykelciğin sol kolu kırık ve kayıptır. Sağ kol aşağıda, hafif dirsekten içe doğru kıvrılarak kalçadaki kalın kumaş tomarını zarifçe kavramaktadır. Kayıp olan sol kolun hizasında, alta mantonun genişçe bir biçimde yana yayıldığını gösteren kumaş kıvrımları kısmen korunmuştur. Sol bacak yanında, biraz geride konumlandırılmış olarak küçük, kübik bir altlık üzerinde duran bir dikmenin alt kısmı bulunmaktadır. Geniş biçimde yayılmış manto, figür ile dikme arasındaki boşluğu tamamen kaplamaktadır. Üst kısmı eksik olmakla birlikte dikmenin korunmuş sağ konturu izlendiğinde kadın figürünün kalçası hizasına kadar aşağıdan yukarıya doğru genişleyerek yükseldiği açıkça görülmektedir (fig.4-5). Formu nedeniyle bir *herme* olmalıdır. Heykel destekleri olarak kullanılan payelerin formu dikdörtgen veya dairesel kesitli olabilmektedir.² Bunlar dik kenarlı olabildikleri gibi yukarıya doğru hafifçe genişleyebilmektedirler. Ancak payeler, serbest heykel de olsa kabartma da olsa silmeli profilleriyle birlikte bir bütünlük içinde betimlenirler. *Hermelerde* ise durum farklıdır. Atina agora buluntularının gösterdiği üzere Arkaik Dönem itibarıyla üretilmeye başlanan taş *hermelerin* stel benzeri dik formu, Hellenistik Dönem itibarıyla bu özelliğini kaybetmeye başlar ve dikme aşağıdan yukarıya doğru genişleyen bir forma evrilir.³ Roma Dönemi’nde ise kaideye daha sıkı oturabilmesi için, ayrı parçalar halinde üretilip kaideye monte edilen *hermenin* dikmesinin alt kısmına bir de zıvana eklenir.⁴ Roma Dönemi’nde yalnızca ayrı parçalar halinde üretilmekle kalınmamakta, bunun yanı sıra farklı malzemeler bir araya getirilmekteydi, örneğin bronz büst mermer dikmeye

2 Delivorias – Berger-Doer – Kossatz-Deissmann 1986, Aphrodite 300, 449, 554, 565-566, 568, 576, 581, 625-626, 631, 717, 720.

3 Harrison 1965, 140.

4 Harrison 1965, Kat. Nr. 224, Pl.59, 224.

monte edilmekte ve farklı bir malzemeden kaideye oturtulabilmekteydi.⁵ Bu bağlamda dikmeyi, stabiliteyi de sağlamak amacıyla kaidenin merkezine oturmak gerekmekteydi. Dikmenin konumlandırılmasına en iyi örneklerden birini İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde korunan, Bursa'dan kaidesiyle birlikte bulunmuş bir *herme* oluşturmaktadır.⁶ Atina agorası örnekleri içinde bulunan *herme* kabartmalarında da bu uygulamanın gösterilmeye çalışıldığı açıktır.⁷ Bu bağlamda, Antalya heykelciğindeki dikme, alttaki profilsiz kaidenin merkezine oturtulmuşçasına konumlandırılmış, karşıdan bakıldığında açıkça izlenen yukarıya doğru giderek genişleyen formuyla bir *herme* olarak tanımlanmalıdır (fig. 4-5).

Antalya heykelciğinin yarı giyimli bir kadını betimlemesinden dolayı daha ilk bakışta mitolojik dünyaya ait bir kadının ikonografisinde olduğu anlaşılmaktadır. Tamamen çıplak veya yarı giyimli kadın betimlemeleri genellikle tanrıça Aphrodite, *Kharitai* (Kharitler), *Nymphai* (Nympheler) ile ilişkilendirilmektedir.⁸ Bunların başında şüphesiz Aphrodite gelmektedir. Kalabalık betimlemelerde ise kendisine maiyetindeki varlıklar eşlik etmekte ve ikonografilerini yansıtan çeşitli objeler de kullanılmaktadır. Antalya heykelciğinde, figürün yanındaki *herme* yine Aphrodite'nin birlikte betimlendiği objelerden birini oluşturmaktadır.⁹ Bu bağlamda yarı giyimli olmasının yanı sıra yanında bir *herme* olması da Antalya heykelciğinin bir Aphrodite'yi betimlediğine şüphe bırakmamaktadır. Bununla birlikte figürün ayağını bastığı *astragalos*, tanrıçanın heykel ikonografisinde bugüne kadar bilinmemekte ve bu nedenle de sorgulanması gerekmektedir. İkonografik açıdan yorumlanmadan önce heykelciğin Aphrodite'nin betimlemelerinin içerisindeki tipolojik yeri belirlenmelidir.

Tipoloji ve Tarihlendirme

Aphrodite, Antikçağ sanatında çokça betimlenen, sayısız heykeltıraşlık eserine konu olmuş bir tanrıça olup bunun sonucunda farklı tipleri ortaya çıkmıştır. Praksiteles'in MÖ 4. yüzyılda yarattığı çıplak Aphroditesi ile tanrıçanın tasvirlerinde büyük bir dönüşüm yaşanmış ve bundan sonra çıplaklık onunla özdeşleşmiştir. Giyimli, çıplak ve yarı giyimli olmak üzere başlıca üç gruba ayrılan tipleri birbiriyle etkileşimler gösterirken, her bir tipin çeşitli varyasyonları da geliştirilmiştir.¹⁰ Heykellerin ait oldukları tiplerin belirlenmesinde duruş, motif ve boyut hususlarının birlikteliği bir koşul olarak kabul edilmekte, farklılıklar söz konusu olduğunda ise varyasyonlar olarak değerlendirilmektedir.¹¹ Antalya Aphroditesinin küçük boyutlu oluşuyla tanrıçanın ana tiplerinden birinin varyasyonu olduğu anlaşılabilmekle birlikte varyasyon grubunun

5 Wrede 1986, 3-5.

6 Harrison 1965, Pl.66, d.

7 Harrison 1965, Pl. 61, 234, 236.

8 Yalnız betimlendiklerinde nympheler genellikle su kaynakları ve pınarlarla ilişkili bir ikonografide betimlenirler. Bkz. Halm-Tisserant – Siebert 1997, *Nymphai* 1-19, 584-587; Daha kalabalık kompozisyonlarda ise nympheler mitolojik anlatımlar içinde belirlenebilmektedir. Bk. örneğin Pan ve Nympe, bk. Halm-Tisserant – Siebert 1997, *Nymphai* 32-51.

9 *Delivorias* – Berger-Doer – Kossatz-Deissmann 1986, 27-29.

10 Aphrodite'nin ikonografik ve tipolojik örnekleri için bk. *Delivorias* – Berger-Doer – Kossatz-Deissmann 1986, "Aphrodite".

11 Koçak 2016, 331-332. "Varyant" ana tipin özelliklerini açıkça taşıyan ancak formal veya ikonografik değişiklikler içeren betimlemeyi ifade eder. Bk. Bartman 1992, 6.

belirlenmesi ise başlıca iki özelliğine bakılarak yapılabilmektedir. Bunlardan ilki vücut kompozisyonu (duruş), ikincisi ise giysisi ve düzenlemesidir (motif).¹² Vücut kompozisyonu açısından ele alındığında tanrıçanın sağ bacağının sabit olup ayağının yere tam bastığı görülmektedir (fig.1 ve 7). Buna karşın sol bacağı hafif öne çıkarılarak dizden kıvrılmış ve yerde duran bir *astragalos* üzerine tam basmaktadır (fig.1-3 ve 6). Gövdesi, sabit sağ bacak yönünde genişçe esnemiştir. Torsosu ise cepheye dönük ve diktir. Bu iki hareket sonucunda vücutta güçlü bir “S” formu oluşmuştur. Sağ kol aşağıda olup dirsekten içe doğru kıvrılarak eliyle kalçadaki kumaş tomarını zarifçe kavramaktadır. Sol kol kırık olmakla birlikte omzun korunmuş kısmı ve kol altının biçimlendirilişi kolunun oldukça yüksek bir biçimde yukarıya kaldırıldığını göstermektedir. Söz konusu özellikler Aphrodite’nin, Ourania tipine aittir. Ourania tipi, ayağını bir hayvan veya kaya üzerine koymasıyla, kolunu bir *herme*, idol, dikme, ağaca yaslamasıyla ve kalçayı saran mantonun hareketli bacak üzerine atılmasıyla karakterize edilir.¹³ Bu tipin hem çıplak hem de yarı giyimli betimlemelerde birçok varyasyonu üretilmiştir. Aphrodite’nin khiton ve hymation giyimli grubundan olan Ourania tipinin, tanrıçanın yarı giyimli betimlemeleriyle paralellikler sergilediği halihazırda belirlenmiştir.¹⁴ Yarı giyimli örneklerde bir bacağın öne çıkarılarak kaldırılmış olması ile mantonun iki bacak üzerinden geçerek aşağıya sarkıtılması Ourania motifinin ana özellikleridir. Kolların duruşu ve yanındaki desteklerin farklılaşmasıyla birçok varyasyonu belirlenebilmektedir. Bu bağlamda kolun yukarıda ve arkadaki mantoyu çektiği örneklerin yanı sıra her iki kolun da aşağıda durduğu örnekler vardır.¹⁵ Ancak tamamında ortak özellik yukarıda anılan bacak duruşu ve mantonun kompozisyonudur.

Antalya heykelciği ayak duruşu ve mantonun iki bacak üzerinden geçerek, hareketli bacak yanından yere dökülmesiyle Ourania tipinin ana özelliklerini taşımaktadır. Yanındaki *herme* de yine bu tipte görülen, tanrıçanın yaslandığı objelerdendir. Ancak, üst gövdesi tamamen çıplak olup kalçadan itibaren gövdesinin alt bölümü uzun bir mantoyla örtülmüştür. Bu bağlamda, yarı giyimli oluşuyla tanrıçanın betimlemelerinin yarı giyimli grubuna dahil olup benzerlerini bu grup içerisinde aramak gerekmektedir.

Yarı giyimli grubun arketipi kabul edilen Arles Aphroditesi tipi hem giyimli hem de çıplak Aphrodite gruplarından örneklerle paralellikler barındırmakta, tanrıçanın giyimli ve çıplak örneklerinden sonra geliştiği kabul edilmektedir.¹⁶ Özellikle Hellenistik Dönem ile birlikte çok sayıda replika ve varyasyonlarının üretildiği bilinmektedir. Tipin özellikleri şu şekilde özetlenebilir: geniş bir manto alt gövdeyi sararken kalça çevresinde bir tomar oluşturmaktadır. Mantonun sarılı olduğu sol kol öne uzatılırken sağ kol yukarıya kaldırılarak saçı işaret etmekte ve ayaklar yere tam basmaktadır.¹⁷

12 Koçak 2016, 331-332.

13 Delivorias – Berger-Doer – Kossatz-Deissmann 1986, 27-29, Aphrodite 174-184.

14 Delivorias – Berger-Doer – Kossatz-Deissmann 1986, 43, Aphrodite 307-324.

15 Delivorias – Berger-Doer – Kossatz-Deissmann 1986, Aphrodite 307 örneğinde tanrıçanın sağ kolu yukarıda mantoyu çekmektedir. Aphrodite 314-324 örneklerinde ise kollar daha aşağıda farklı hareketler içerisindedir.

16 Arles Aphroditesi, tanrıçanın yarı giyimli tipinin en erken örneği ve Praksiteles’in MÖ 370-360 yıllarında yaptığı eserin kopyası olarak kabul edilmektedir. Bk. Delivorias – Berger-Doer – Kossatz-Deissmann 1986, 63-64, Aphrodite 526-532.

17 Delivorias – Berger-Doer – Kossatz-Deissmann 1986, 63-64, Nr. 526.

Antalya heykelciği yarı bele kadar mantoyla sarılı olması, mantonun kalça çevresinde bir tomar oluşturmasıyla tanrıçanın yarı giyimli grubuna dahil olmakla birlikte grubun arketipi Arles Aphroditesinden kol ve bacak duruşlarıyla ayrılmaktadır. Sağ kolun vücudunun önünde ve manto tomarının üzerinde konumlanmış oluşu özünde tanrıçanın çıplak betimlemelerinden alınmış “*pudica*” pozunun uyarlamasıdır.¹⁸ Sol kol ise geniş bir biçimde havaya kaldırılmış olup, mantonun ucunu çekmektedir (fig. 1, 3 ve 6). Bu hareket ve mantonun bu şekilde çekilmesi Louvre-Napoli tipinde belirgin olmakla birlikte tanrıçanın giyimli Ourania tipinin varyasyonlarında da görülmektedir.¹⁹ Yukarıda da bahsedildiği üzere eserde sol bacak öne doğru hafif çıkarılmış bir *astragalosa* basmakta ve kalçayı saran mantosunun üst kısmındaki tomar her iki bacak üzerinden de geçerek hareketli sol bacak yanından düşey kıvrımlarla yere dökülmekte hatta sol yanda kalçayı da kısmen açıkta bırakmaktadır (fig. 1 ve 6). Bu özellikler de yine giyimli Ourania tipinden gelmektedir. Şu hâlde Antalya heykelciğinin, yarı giyimli olup ağırlıklı olarak giyimli Ourania tipinin özelliklerini taşıyan bir eser olduğu anlaşılmakta ve benzerleri bu hususlara bakılarak aranmalıdır. Nitekim yarı giyimli grubun içinde, giyimli Ourania tipinden geliştirilmiş iki alt tip belirlenmiştir.²⁰ İkisinde de figürler bir objeye basmakta ancak kalça etrafındaki mantonun sarılmasıyla birbirinden farklılaşmaktadırlar. Yine kendi içlerinde varyasyonları da vardır. İlk grup içinde 18 örnekle belirlenmiş bir varyasyon grubu, adını Kyrene’de Apollon tapınağında bulunmuş örneğinden almaktadır.²¹ Bu grupta kalçayı saran manto arkada horizontal yönelmekte, ön tarafta ise her iki bacak üzerinden geçerek hareketli bacak yanından aşağıya dökülmektedir. Mantonun bu düzenlenişi giyimli Ourania tipine özgü bir özellik olarak açıklanmakta ve tipe “Kyrene’den Ourania Tipi” adı verilmektedir. Ourania tipinden geliştirilmiş yarı giyimli ikinci grupta ise kalçayı saran manto, figürün hareketli sol bacağından arkadan öne doğru gelerek sarmakta ve hareketli bacak üzerinden iki bacağın arasına düşmektedir.²² Bu bağlamda Antalya heykelciğine tipolojik olarak en yakın örnek, yarı giyimli, kalçadaki mantosunun hareketli bacak üzerinden aşağıya düşmesi ve bir obje üzerine basıyor olması nedeniyle, Ourania tipinin bir varyasyonu olan Kyrene’den Ourania tipidir.²³ Bununla birlikte Kyrene örneğinde manto arkada kalçayı daha çok yatayda sarmaktadır. Oysa Antalya heykelciğinde sırtı çapraz geçen manto, tanrıçanın yanındaki *herme* ile aradaki boşluğu dolduracak şekilde genişlemekte ve sol el ile yukarıya doğru çekilmektedir. Bu yönüyle Kyrene örneğinden ayrılmakta ancak bacakların duruşu, mantonun kucaktaki düzenlemesi ve mantoyu çekmesiyle ağırlıklı olarak hala Ourania tipinin özelliklerini yansıtmaktadır.

18 “*Pudica*” hareketiyle genital bölge ve göğüsler kapatılır. Bk. Delivorias – Berger-Doer – Kossatz-Deissmann 1986, 49. Knidos Aphroditesi gibi örneklerde yalnızca tek kolla genital bölge kapatılır, Aphrodite 391-407. Capitoline Aphroditesi gibi diğer bir tipte de hem genital bölge hem de göğüsler kapatılır, Aphrodite 409-422.

19 Delivorias – Berger-Doer – Kossatz-Deissmann 1986, Aphrodite 182, 184. Ourania tipinin bir varyasyonu olarak kabul edilmektedir. Louvre Napoli/Frejus tipi için a.g.e. Aphrodite 225-237.

20 Delivorias – Berger-Doer – Kossatz-Deissmann 1986, 69-76: “Umwandlungen des Urania-Motivs I-II”.

21 “Der Urania-Typus von Kyrene” bk. Delivorias – Berger-Doer – Kossatz-Deissmann 1986, 70-71, Aphrodite 605-622.

22 Bu tipin en iyi örneğini de Aphrodite Capua oluşturmaktadır. Bk. Delivorias – Berger-Doer – Kossatz-Deissmann 1986, 71-76, Aphrodite 627-642.

23 Delivorias – Berger-Doer – Kossatz-Deissmann 1986, 70-71, Aphrodite 605-622.

Bu bağlamda Antalya heykelciğinin, Aphrodite'nin yarı giyimli Ourania tipinin bir varyasyonu olarak değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.²⁴

Küçük ölçülerde yapılmış heykelcikte nitelikli bir işçilik söz konusudur. Mermerin yüzeyi tüm işçilik detaylarını yok edecek derecede pürüzsüzleştirilmiştir. Zarif formlara rağmen bazı bölgelerde daha yüzeysel işçilik vardır. Sağ elin parmakları tek düze ve nispeten özensiz işlenmiştir. Sağ elin üzerinde durduğu kumaşın kıvrımlarında da tekdüzelik, geliş güzel kumaş dalgalanmaları ve sol bacak yanından düşen tomarda kumaşın yapısına aykırı bir biçimde yapay bir kabarıklık söz konusudur. Ayrıca iki bacak arasındaki dikey kumaş kıvrımında da yapaylık gözlemlenmektedir. Antalya heykelciği, tarihlenmesi hususunda Madrid Prado Müzesi'nde bulunan ve Aphrodite Pontia Euploia tipiyle ilişkilendirmiş Nympe (?) heykeliyle, manto kıvrım işlenişi açısından karşılaştırılabilir.²⁵ Prado heykelinde kumaşın akışına uygun bir işçilik gözlemlenirken Antalya heykelciğinde bu noktadaki kıvrımlarda daha şematize ve kumaşın akışına tezat oluşturan kanalcıklar işlenmiştir. Aynı şekilde hareketli bacak yanından yere düşen kıvrımlar da daha yapay bir durustadır. Bu bağlamda MS 75-100 arasında tarihlendirilen Prado eserinden daha geç dönemde yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Yine aynı müzede bulunan daha küçük ölçekli bir heykelcik olan Hygeia'nın belindeki kumaş tomarında daha şematize kıvrımlar görülmektedir.²⁶ MS 3. yüzyıla tarihlenen eser, Antalya heykelciğinden daha yoğun şematize işçilik ile daha geç tarihli olmalıdır. Pamphylia örnekleri içerisinde Side'den Aphrodite heykelcikleri tipolojik olarak Antalya heykelciği ile benzerlik göstermemektedir. Ancak küçük ölçekli olmaları nedeniyle stilistik olarak uygun karşılaştırma örnekleri oluştururlar. Bunlardan Aphrodite Louvre-Napoli tipindeki bütüne yakın iki örnek Orta Antoninler Dönemi'nden Erken Severuslar Dönemi arasına tarihlendirilirler. İki eserde de vücut şekillerinin gösterilmiş olmasıyla birlikte doğallığını kaybettiği ve aynı durumun kumaş kıvrımlarında da olduğu görülür.²⁷ Antalya heykelciğinde ise hem vücut hem de kumaş büyük ölçüde doğallığını korumasına karşın kalçadaki kumaş tomarında ve onun üzerindeki parmakların işçiliğinde bazı uyumsuzluklar vardır. Bu bağlamda eserin Orta Antoninler Dönemi'nden biraz daha erkene tarihlendirmesi gerektiği anlaşılmakta ve MS 2. yüzyılın ilk yarısında üretilmiş olabileceği düşünülmektedir.

Antalya heykelciği, Aphrodite'nin betimlemeleri içinde tipolojik olarak sınıflandırılabilmeyle birlikte bu heykelciğin tanrıçanın hangi ikonografisiyle ilişkili olduğu açıklanması gereken bir diğer konudur. Ayağını bir objenin üzerine basıyor olmasıyla tanrıçanın Ourania ikonografisi içerisinde yer aldığı görülmektedir. Bu betimlemenin arketipinde tanrıça bir kaplumbağa üzerine basarken, Antalya heykelciğinde *astragalosa* basmaktadır. Kaplumbağa kadının evdeki hayatını

24 Bölgede Aphrodite'nin çeşitli tiplerinin varyasyonları halihazırda bilinmektedir. Side'de Louvre-Napoli tipinin varyasyonu tespit edilmiştir. Bk. Öztunç – Erkoç 2019; Perge'den Capoitoline ve Medici Aphrodite'lerinin özelliklerini taşıyan çıplak bir Aphrodite heykeli için Çelik 2019, 10-12, 15. Ayrıca yine yarı giyimli olan ve yanında herme bulunan Perge'den bir başka örnek de bilinmektedir. Bk. Delivrias – Berger-Doer – Kossatz-Deissmann 1986, Aphrodite 570, 67.

25 Knoll – Vorster – Woelk 2011, Nr. 39, 270-275.

26 Knoll – Vorster – Woelk 2011, Nr. 46, 299-301.

27 Öztunç – Erkoç 2019, Nr. 5 eserini daha önce inceleyen J. İnan bu özelliği geç antik özellik olarak açıklar. Bk. İnan 1975, 38-40.

sembolize edip, adanmayı ve sessizliği temsil etmesinin yanı sıra *khtonik* bir sembol olarak kabul edilmektedir.²⁸ Çalışmanın bu noktasında Aphrodite, Ourania ve *astragalos* birlikteliğinin sorgulanması yerinde olacaktır.

Aphrodite ve Ourania Epitheti

Aşkın, güzelliğin, zevk ve üremenin temsili olarak Helen *pantheonunda* yerini alan tanrıça Aphrodite'nin soyağacı konusunda antik kaynaklar farklı bilgiler sunmaktadır. Homeros *Ilias*'ta tanrıçayı, Zeus ve Dione'nin kızı olarak aktarmaktadır.²⁹ Hesiodos ise *Theogonia* adlı eserinde evrenin ve tanrıların kökenini açıklarken, Aphrodite'yi, Ouranos'un hakimiyetine son vermek için Kronos tarafından kesilen cinsel organının denizde oluşturduğu köpüklerden³⁰ meydana gelen ve Kythara'da kıyıya çıkan, oradan da Kıbrıs adasına giden bir tanrı olarak betimlemiştir.³¹ Antik Dönem yazarları tanrıçanın soyağacının yanı sıra kökeni konusunda da bilgiler sunmaktadır ve onların ortaya koydukları veriler ışığında Aphrodite'nin Doğu kökenli bir tanrıça olarak Helen panteonunda yerini aldığı kabul görmektedir.³²

Kültü kapsamında tanrıça pek çok epithete sahiptir. Platon iki Aphrodite'den bahseder; ilki Ouranos'tan doğan *Ourania*, ikincisi ise Zeus ve Dione'nin kızı Aphrodite *Pandemos*'tur.³³ Tanrıça Ourania adlandırması ile göksel, saf ve soyut bir aşk sembolüken, Pandemos ile herkese sevgi veren, ete bürünmüş bir figürdür.³⁴ Bu bağlamda Ouranos'un kızı olarak tanrıçanın epithetleri arasında Ourania ile sıklıkla karşılaşılmaktadır.³⁵

Aphrodite'nin Akdeniz'in doğusundaki kökeni ve doğum hikayesi, Hesiodos'un aktarımı ile Helen pantheonuna uyarlanmıştı. Hesiodos, Aphrodite'nin Ege Denizi'nin köpüklerinden değil, Ouranos'un beyaz spermlerinden meydana geldiğini; Aphrodite'nin babası Zeus değil, tıpkı Ishtar'ın babası gibi Anu (Gökyüzü) yani Ouranos olduğunu ve Ouranos'un kızı olarak yaşayan doğada fiziksel bir güç rolü oynadığını ortaya koymuştur. Böylece tanrıça Ouranos'un kızı olarak Ourania adını almış, doğadaki tüm fiziksel çekim, sevgi ve cinsel dürtünün temeli olmuştur.³⁶ Ouranos ile bağlantılı bu mythos, Aphrodite tapımının Akdeniz'in doğusundaki kültürlerde farklı isimler altında *göksel* karakterli bir tanrıçanın yayılımını ve diğer

28 Delivorias – Berger-Doer – Kossatz-Deissmann 1986, 27, Aphrodite 174-175.

29 Hom. II. V.370, XX.105.

30 Antik ve modern yazarlar tanrıçanın adının Yun. ó ἀφρός “köpük” ve ó ὀδότης “yürüyen, yolcu” isimlerinin birleşimi olarak açıklamışlardır, bkz. Marcovich 1996, 44.

31 Hes. Theog. 154-210. Daha sonraki antik kaynaklarda farklı soy ağaçları da sunulmuştur bk. Cic. de nat. deor. iii. 59.

32 Hdt. I. 105 ve 131.3; Paus. I.14.7; Tanrıçanın doğu kültürleri ile bağlantısı hakkında ayrıca bk. Clark 2015, 45-46; Dowden 2007, 48. Dowden, özellikle Fenike tanrıçası Astarte'nin “gökyüzünün kraliçesi” ismiyle anılmasının Aphrodite Ourania ile olan bağlantısını vurguladığını belirtir. Aphrodite-İsis bağlantısı için bk. Dunand 2007, 257- 259.

33 Plat. Sym. 180d-185e.

34 Pirenne-Delforge 2006, 285-286.

35 Clark 2015, 18; ayrıca krş. Murray 1883, 129-132. Hesiodos Aphrodite'ye ait birçok epithet kaydetmişken, Ourania'yı kullanmamıştır; Onun için Ourania Musae'dan biridir; bk. Sale 1961. Ourania epithetinin Aphrodite için kullanımı hakkında bk. Oberhammer 1961, 935-939.

36 Marcovich 1996, 47.

Helen tanrılarına katılmak için seyahat ettiğinin yani bir yolculuğun anlatısıdır.³⁷ Böylece cinsel birlikteliğin, doğurganlığın, verimliliğin ve evliliğin temsilcisi olan tanrıçanın, doğum hikayesindeki gökyüzü ve deniz birlikteliği denizdeki seyahatin yöneticisi olduğu düşüncesiyle, arkeolojik ve epigrafik verilerle ispatlanan Ourania kültürünün yayılımı için açıklama olarak kabul edilebilir.³⁸

Astragaloi, Astragalomantis ve Aphrodite

Eski Yunanca'da ἀστράγαλος (Lat. *talus*) kelimesi koyun ve keçilerin aşıq kemiği olarak adlandırılan dört kenarlı eklem kemiklerine verilen isimdir.³⁹ Bu kelimenin çoğul formu olan ἀστράγαλοι ise “zar olarak kullanılan aşıq kemiklerini ya da zarla oynanan oyunu”⁴⁰ tanımlamaktadır. Aristoteles detaylı bir şekilde toynaklı hayvanların *astragalos* kemiklerini tanımlamış ve bölümlerine verilen adları belirtmiştir.⁴¹ Kronolojik süreç içerisinde Prehistorik Dönemlerden itibaren aşıq kemiğinin, arkeolojik veri olarak oldukça fazla yer edindiği bilinmektedir. Paleolitik Dönem'den itibaren mezar hediyesi, oyun amaçlı, kültürel bağlantı içinde tapınak ya da inançla bağlantılı yapılarda, içine kurşun dökülüp ağırlaştırılarak ağırlık ve değişim aracı olarak birçok alanda kullanıldığı ele geçen verilerle ispatlanabilmektedir.⁴² Aşıq kemikleri ile oynanan oyunlar (*astragaloi*), antikçağda birçok kültürde oldukça yaygın bir oyun türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden *astragaloi* çocuk mezarlarında ve çocukluktan çıkan gençlerin tapınak adakları arasında da yerini almıştı. Bu yaygın çocuk oyunu Eski Yunanca kaynaklarda ilk olarak, Homeros tarafından Patroklos'un Amphidamos'un oğuluyla *astragaloi* oynarken sinirlendiğini ve öfkeye kapılarak istemeden çocuğu öldürdüğünü aktardığı pasajla ortaya konulmaktadır.⁴³ Oyunların genellikle 5 zarla oynandığı⁴⁴ ve oyun içindeki atışların çeşitli isimlerle anıldığı bilinmektedir: 5 *astragaloi* ile oynanan oyunlarda en düşük atışın (5 tane 1) κωνωπός (köpek atışı); 4 *astragaloi* ile oynanan oyunlarda her bir zarın farklı bir sayı (1,3,4,6) değerini gösterdiği, en değerli atışın ise Aphrodite'ye atfedilen *iactus Venerius* olduğu bilinir.⁴⁵

*Astragalos*un bir diğer kullanım alanı kehanetle bağlantılıdır. Eski Yunanca'da μαντεία kelimesi “kehanet, bilicilik”, μάντις kelimesi “kâhin, kehanet alan kişi” anlamlarında kullanılmıştır. μαντική olarak nitelendirilen geleceği görme yetisi, yakın ya da uzak gelecekte ne olacağını ya da ne olması gerektiğini önceden bilmeyi ve bildirmeyi

37 Pirenne-Delforge 2006, 288 ve 290; 2007, 318.

38 Greaves 2004, 31 dn. 3, Aphrodite Euploia ve Ourania kültlerinin Atina kentinin limanı Pire'de var olduğunu belirtir.

39 Süs, oyun taşı ve bir kap formu olarak bilinmektedir. Ayrıca aşıq kemiklerinin taş, mermer, altın ve metal gibi farklı malzemelerden yapılmış taklitleri de bulunmaktadır, bk. Hampe 1951, 120-121.

40 Lidell&Scott, s.v. ἀστράγαλος <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph?l=astragalos&l=greek#lexicon>. (31.10.2022).

41 Aristot. Hist. an. II. 1. 499b, 27. Astragalosun her kenarın bir sayı değeri vardır ve aşağıda dn 59'da açıklanmıştır. Ayrıca bk. Nollé 2007, 7-9.

42 Bozbay 2012'de aşıq kemiklerinin kullanım alanlarını ve buluntuları kronolojik bir şekilde ortaya koymaktadır. Ayrıca bk. Aktaş 2018, 2-3.

43 Hom. II. XXIII. 85-89.

44 Kidd 2017, 112.

45 Graf 2005, 63; Kidd 2017, 114. Ayrıca *iactus Venerius* için bk. Cic. div. I.23.

hedef olarak belirlemiştir.⁴⁶ Antikçağ insanının savaş, barış, koloni kent kuruluşu gibi birçok önemli işe kalkışacağı zaman kehanetlere başvurduğu bilinmektedir. Helen mitolojisinde özellikle Apollon kehanet tanrısı olarak görülmekte ve onun bu kehanet gücünün kaynağının babası Zeus olduğu kabul edilmektedir. Bu bağlamda Apollon'a ait Delphoi, Klaros, Didyma gibi pek çok kehanet merkezi tarih boyunca ilgi görmüş, büyük olayların danışılması için ciddi bir hareketliliğe sebep olan merkezler haline gelmiştir.⁴⁷ Kehanetler pek çok şekilde alınabilmekte idi. Tarih boyunca hayvanlarının iç organlarına, kuşların uçuşlarına, yıldızlara, rüyalara vb. bakarak, tanrısal sözlerin danışan kişilere iletildiği bilinmektedir. Ayrıca Klasik Çağ'dan itibaren çeşitli renkler ve şekillerde taşlar, oklar ve *astragalos* da kehanet aracı olarak kullanılmaktaydı.⁴⁸

Kehanetin alınma şeklini belirtmek için kehanet alınan objenin ismine -μαυτις eklenmesiyle adlandırma yapılmaktaydı.⁴⁹ Küçük Asya'da MÖ 14.-13.yüzyıllardan itibaren Hitit kültüründe zar atarak ya da kura çekerek kehanette bulunmanın gelenek halinde olduğu bilinmektedir.⁵⁰ *Astragalomantis* genel itibarıyla kültürlerarası iletişimle geniş bir coğrafyaya yayılmış, kura kehanetleriyle yakın ilişki içindedirler. Bunlar planlanmamış, rasyonel olmayan, aksine daha çok tesadüfi ve şansa bağlantılıdır.⁵¹ Coğunluğu MS 2. – 3. yüzyıla tarihlenen epigrafik belgeler de *astragalomantis*in Küçük Asya'da sayıca fazlalığına dikkat çekmektedir.⁵² Zarlar aracılığıyla alınan kehanetler, zarların yüzyelerinin temsil ettiği rakamların toplamına bakılarak sayısal, alfabenin harflerine bakılarak ise alfabetik olarak nitelendirilmektedirler.⁵³ Zar alfabe kehanetlerinde kehanet alma yöntemlerinden biri olarak varsayıldığı için⁵⁴, çalışmanın konusu olan heykelciğin bir ayağının *astragalosa* basıyor olması dolayısıyla, sayısal kehanet yazıtları kapsamında değerlendirme yapılması gerekmektedir.

Öncelikli olarak *astragalos* kehanetlerinin nasıl gerçekleştiğini açıklamak uygun

46 Hopfner 1928, 1258.

47 Hdt. I.46, 53-56, 67, 78 ve diğer birçok pasajda kehanete danışmadan bahseder: Lydia kralı Kroisos, toprakları için tehlike arz etmeye başlayan Persler'i durdurmak üzere adamlarını Yunanistan ve Libya'daki kehanet merkezlerine göndermişti. Savaşın sonucunun ne olduğunu öğrenmek üzere gönderdiği bir başka heyetin "büyük bir krallığın sona ereceği" kehanetini yanlış yorumlaması da aslında kehanetin danışan kişi tarafından ne kadar farklı yorumlanabileceğinin iyi bir örneği olarak tarihe geçmiştir.

48 David 1955, 7.

49 Lidell&Scott, s.v. ἀστραγαλόμαντις, bk. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph?l=astragalomantis&la=greek#lexicon> (31.10.2022), Artemid. Onir. 2.69. Perge'den epigrafik örnek için bk. Şahin 1999, 243-244, no. 205.

50 Ünal 2019, 239.

51 Cic. div. 2.85'te kura hakkında konuşmaya ne gerek var diyerek, Morra oynamanın zar ya da aşıklı oynamaktan farkı olmadığını, bunların tesadüf ya da şansa yönetildiğini dile getirir, krş. Graf 2005, 60 dn. 38 ile birlikte. Artemid. Onir. 2.69'da astragalomantis pseudomantis olarak addeder. Bunun da sebebi zarla elde edilen kehanetlerin bu tesadüfi ve şansa dayalı yapısıyla ilişkilendirilebilir.

52 Nollé, 2007'de bu yazıtları bir araya getirmiştir. Buna göre 21 adet yazıt astragalomantis, 12 adet alfabe kehaneti ile alakalıdır. Graf 2005, 82-84'te ise 17 adet astragalomantis yazıtının bilgilerine yer vermiştir. Ashton 2019'da Küçük Asya'da ele geçen sikkeler aracılığıyla astragaloi örneklerini gözler önüne sererek, önemli bir açığı kapatmaktadır.

53 Coşkun Abuagla 2015, 58-59.

54 Alfabe kehanetlerinde kura yoluyla alfabenin bir harfinin çekilmesinin yanı sıra zar kullanımının da kehaneti belirleme yöntemi olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Alfabe kehanetlerinde kullanılan yöntemler için ayrıca bk. Nollé 2007, 224.

olacaktır. Kehanetin aşamaları hakkında en önemli bilgiyi Pausanias'ın sunduğu görülmektedir. Pausanias (7.25.10) Akhaika bölümünde Boura'daki bir mağaradan bahsetmekte ve burada küçük bir Herakles heykelinin önünde, bir *pinaks* ve zar aracılığıyla kehanet alındığını söylemektedir. Aktarıma göre kâhin, tanrıya dualar okuyarak danışanın sorusunu iletikten sonra, dört zar masaya atılır, zarların sayı değerlerine göre *pinaks* üzerinde yazan açıklamaları yorumlar. Pausanias bu açıklamasıyla kehanetin aşamalarını ve kehanet için gerekli araçları ortaya koymaktadır. Bu bağlamda anlaşılmaktadır ki tanrı heykeli, zarların atıldığı bir masa, sayıların karşılığında yorumlanacak metnin yer aldığı bir levha bu kehanet için yeterlidir.⁵⁵ Pausanias'ın bu aktarımı aracılığıyla varlığından haberdar olduğumuz levhalara ait epigrafik verilerin ise Pamphylia, Pisidia, Kibyrtis ve Kabalia kentlerinde, Phrygia'nın güneyi ve dağlık Kilikia'da yoğunlaştığı görülmektedir.⁵⁶ Büyük boyutlu bloklar üzerine kazınan yazıtların hemen hemen hepsi ufak tefek farklılıklarla benzer kehanet metinlerinden oluşmaktadır. Yazıtlardaki sayılardan anlaşıldığı üzere genellikle 5 adet, nadiren de 7 adet zar kullanılmaktadır.⁵⁷ 5 *astragaloi*un kullanıldığı atışlarda sayıların muhtemel kombinasyonu 56'dır. F. Graf, zarların tek tek atılması yerine bir arada atılmalarını uygun bulduğunu aktarmaktadır.⁵⁸ Metinlerin ortaya koyduğu üzere taş üzerinde 56 kehanet metni vardır ve toplama göre en düşükten en yükseğe artan şekilde düzenlenmişlerdir.⁵⁹

Pausanias'ın aktarımından da anlaşıldığı üzere kehanet için danışan kişi, işin temelinde yatan rastgeleliği ve şansını ifade eden zarları atarak sorusunun cevabını belirler, zarların toplamı sonucunda metinde karşılığı olan kehanet de muhtemelen bir aracı tarafından yorumlanır. Zar oyunlarında olduğu gibi kehanet yazıtlarında da atışların belirli isimlerle anılması söz konusu olup, sayı kombinasyonları ve toplamlarından sonra genetivus formunda tanrı ya da kişiselleştirilmiş mitolojik karakterlerin isimlerine yer verilir: Zeus, Athena, Asklepios, Tykhe, Apollon, Moirai, İsis, Hermes, Aphrodite, Daimon vb. Çalışma konusu olan Antalya heykelciğinin Aphrodite'yi temsil etmesi dolayısıyla, kehanet yazıtlarındaki sayıların isimlendirilmesinde Aphrodite'nin yerine bakılacaktır. Bu bağlamda Aphrodite gibi bazı tanrıların birden fazla kez anıldığı dikkat çekmektedir.⁶⁰ Kehanet metinlerinde Aphrodite'nin iki şekilde kullanıldığı görülmektedir:

55 Mitchell 1995, 66-67. Bir kehanet merkezine yapılacak bir seyahatin aksine bu tarz kehanetler en ucuz ve en kolay ulaşılabilir kehanet şekli olarak düşünülebilir, ayrıca bk. Işın 2014, 94.

56 Nollé 2007, 20-21; Graf 2005, 54.

57 Nollé 2007'te astragalos kehanetleri ile ilgili tüm bilgileri tablolar yardımıyla detaylandırmıştır.

58 Graf 2005, 60. Astragalos formulu kapların varlığı bu atışlar için ya da zarların bir arada saklanması için olabileceği düşüncesini akla getirmektedir. Ridgway 1941, 122-123. New York, Metropolitan Müzesi koleksiyonunda bulunan astragalos biçimli kap için <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/253610?ft=astragalos&offset=0&rpp=40&pos=2> (18.09.2022). Ayrıca, Londra, Britanya Müzesi koleksiyonunda Sotades tarafından boyanmış astragalos biçimli kap için https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1860-1201-2 (18.09.2022).

59 Astragaloi'un her 4 yüzeyinin bir sayısal değeri bulunmaktadır. Modern zar mantığıyla karşılıklı iki kenarın toplamı 7 sayısına eşittir. Bu noktada dış büyük geniş tarafın (πρᾶντης) sayı değeri 4, onun karşısı iç büyük tarafın (ἔπιπτος) 3; düz dar yüzün (κῶτος) sayı değeri 6, onun karşısı içbükey yüzün (χῖος) sayı değeri 1'dir. Buna göre metinler, toplama göre en düşük sayı 5 (beş tane 1)'ten en yüksek sayı 30 (beş tane 6)'ya göre düzenlenmiştir.

60 Nollé 2007, 106'da kehanet metinlerinde sayısal değerinin hemen ardından isimleri geçen tanrıları listelemiştir.

11. sırada αααζδ ιγ Ἀφροδίτης·
 στέλλε, ὅπου χρήζεις· χαίρων σὺ γὰρ οἴκαδ' ἀφίξει
 εὐρών και πράξας, ὅσσα φρεσὶ σῆσι μενοινᾷς·
 ἀλλ' Ἀφροδίτην ἰλάσκου και Μαϊάδος υἰόν.⁶¹
 “11164 13 Aphrodite'nin (sayısı)
 Arzu ettiğin yere git! Çünkü sevinçle evine ulaşacaksın,
 Yürekten arzu ettiklerini bularak ve başararak,
 Ama Aphrodite'yi ve Maia'nın oğlunu yatıştır!”

54. sırada ζςςςγ κζ Ἀφροδίτης Οὐρανίας·
 οὐρανόταις Ἀφροδίτη, Ἐρώτων πότνι', ἄνασσα,
 πέμψει μαντεῖαν ἀγαθήν· δώσει δὲ ὁδόν σοι·
 ἐκφεύξει τε νόσου και φροντίδος ἀλγεσιθύμου.⁶²
 “66663 27 Göksel Aphrodite (Aphrodite Ourania)'nin (sayısı)
 Ouranos'un kızı Aphrodite, Erosların ecesi, kraliçe,
 İyi bir kehanet gönderir, senin için seyahati başlatılacak.
 Hastalıktan ve kalbi üzen düşüncelerden kurtulacaksınız.”

Kehanetlerin içeriğine bakıldığında, yukarıdaki iki örnekten de anlaşıldığı üzere danışan kişi daha çok bir işle ilgilenmekte ya da bir işi yapmaya niyetlenmektedir. Cevaplar genellikle pozitif olup çoğunlukla seyahat ve işle ilgilidir; sağlıkla ilgili olanlar da vardır ancak diğerine göre daha az sayıda görülmektedir.⁶³ Bu noktada metinlerin ağırlıklı olarak ticarete ve az da olsa sağlığa yönelmesi dikkat çekicidir. Söz konusu kehanetin ticaret ve seyahatle bağlantısı, aynı zamanda Apollon ile özdeşleşen gerçek, içsel kehanetin tam tersine tesadüf ve şansla gelen bir kehanet olması mitolojide ticaret, seyahat ve şanstan sorumlu tanrı olan Hermes'i akla getirir.⁶⁴ Kremna'daki kehanet yazıtının giriş kısmında Latince Lucius Fabricius

61 Nollé 2007, 138'de kehanet yazıtları temel alınarak oluşturulan ortak metin kullanılmış ve N. Çokbankir Şengül tarafından Türkçe çevirisi yapılmıştır.

62 Nollé 2007, 178'de kehanet yazıtları temel alınarak oluşturulan ortak metin kullanılmış ve N. Çokbankir Şengül tarafından Türkçe çevirisi yapılmıştır.

63 Metinlerin Yunancası ve detaylı çevirileri için bk. Nollé 2007. Metinler içinde geçen iş, seyahat ya da sağlıkla ilgili kehanetlerin yorumlanması için ayrıca bk. Graf 2005, 67-71. Bazı metinlerde hastalık ibaresi yerine niyete işaret eden kelimeler kullanıldığı da görülmektedir, ἐν νούσω için TAM III, 1, no. 34 str. 32; νοῦν σὸν için TAM II, no. 1222, VI.1.4.

64 Epigrafik ve arkeolojik kanıtlar, ayrıca sikkeler Hermes'in astragalos kehanetleri için önemli bir tanrı olduğunu gösterir. Bu bağlamda özellikle Roma İmparatorluk Dönemi Küçük Asyasında astragalos kehanetlerine danışanların taleplerinin seyahat ve iş odaklı olması tesadüf değildir, krş. Ashton 2019, 115.

Longus'un talimatıyla karısı ve kızının bir Hermes (Mercurius) heykeli adadığının kaydedilmesi de zar kehanetleri ve tanrının heykelinin dikilmesi ilişkisi açısından önemli bir kanıttır.⁶⁵ Yazıtların bir başka önemli özelliği buluntu yerleri ve yazıtların başındaki ithaf yazıtlarında ithafı yapan şahıslardır. Kentlerde çok az sayıda *in situ* olarak bulunan yazıtların buluntu yerlerinin daha çok agora, tapınak, cadde yakınındaki binalar ya da kent kapıları gibi bir kentin kamusal alanları olduğu tespit edilmektedir.⁶⁶ Metinlerin başlangıcında bu yazıtları dikme işini kentlerin önde gelen ailelerinin üyeleri, *agoranomos* olarak görev yapmış ya da yapan kişilerin üstlendiği anlaşılmaktadır. Pisidia Anaboura'da kentin agorasında önde gelen ailelerden birine mensup üyelerin isimlerini taşıyan iki levha arasına yerleştirilen bir *astragaloı* levhası⁶⁷; Termessos'da ise *agoranomos*luk görevini tamamlamış bir şahsın ithafı bu bağlamda örnekler oluşturmaktadır.⁶⁸ Bunun dışında *astragalos* kehanetlerinin Hermes ile bağlantısını ortaya koyan örnekler de görülmektedir. Perge'deki yazıt Ἑρμοῦ ἀστραγαλομαντ[-] şeklinde başlarken, Tyriaion teritoryumunda bulunan yazıt χρησμοὶ Ἀπόλλωνος Πυθίου ἐν | πέντ' ἀστραγάλοις ἰς τὸν Ἑρμῆν· ifadesiyle başlar.⁶⁹ Tüm bu veriler ışığında zar kehanet yazıtlarının kamusal alanlarda yer aldığı, bu tür kehanetin Hermes ile yakından bağlantılı olduğunu, özellikle ticaret ve seyahatle yakından ilişki içinde olduğunu, bu yüzden de *agoronomos*ların bu yazıtların adanmasında rol oynadığını belirtmekte bir sakınca yoktur. Bu noktada çalışmanın ana konusunu oluşturan “Aphrodite ile, bu kehanet şeklini ilişkilendirebilir miyiz?” sorusu akla gelmektedir. Yukarıda da açıklandığı gibi Aphrodite kehanet atışlarından iki tanesi ile bizzat ilişkilidir: “Aphrodite” ve “Aphrodite Ourania”. Bu bağlamda ilk olarak sikkeler üzerinde Aphrodite ve *astragaloı* ilişkisine bakmakta yarar vardır. Bu konuda oldukça yararlı bir çalışma R. H. J. Ashton tarafından gerçekleştirilmiştir. Ashton (2019), çalışmasında *astragalos* betimlemesi içeren sikkelerin Küçük Asya'da iki ana bölgede karşımıza çıktığını belirtir. Bu bölgelerden ilki efsanevi kahinler Mopsos, Amphilokhos ve Kalkhas ile yakından ilişki içinde olan ve kehanet almanın çok eski bir gelenek olduğu Kıbrıs, Kilikia, Pamphylia, Pisidia ve Lykia'yı kapsayan coğrafyadır. Bu coğrafyanın aynı zamanda zar kehanetleriyle ilişkili epigrafik verilerin ele geçtiği yerlerle örtüşmesi de önemlidir. Ayrıca, ele geçen *astragalos* betimlemeli sikkelerde Aphrodite'nin, bazen tek başına bazen de diğer tanrılarla birlikte yer aldığı tespit edilmiştir. Ashton'ın sunduğu ikinci bölge ise Klaros kutsal alanı yakınındaki İonia kıyı kentleridir.⁷⁰ Bir diğer önemli ayrıntı agora ve onun yöneticileri olan *agoranomoi* ile Aphrodite bağlantısıdır. Samos adasından bir yazıt iyi bir iş ortamının

65 Çoşkun Abuagla 2015, 63-64. Diğer yazıtlarda da Hermes ile bağlantılı bilgiler elde edilmektedir. Lykia/Pisidia bölgesi Kitanaura /Termessos teritoryumunda bulunan yazıt için bk. TAM II 3, no. 1222, burada kehanet metinlerinin hemen başlangıcında bir adak yazıtı yer almakta; ...τὸν τε Ἑρμῆν καὶ τὰ περὶ αὐ[τὸν]... Diğer örnekler için ayrıca bk. Nollé 2007.

66 Nollé 2007, 22-25, özellikle de 24'teki tablo.

67 Nollé 2007, 33-40.

68 TAM III,1, no. 34.

69 Şahin 1999, 243 no. 205; Petersen – von Luschan 1889, 174, no. 224a.

70 Ashton 2019, 114. Ayrıca yazar s. 119'da ise Klaros'tan yayımlanmamış bir yazıt parçasından, tıpkı Didyma'da olduğu gibi kehanet uygulamaları arasında astragalomantisin ispatlanabildiğini belirtmektedir. Klaros Apollon tapınağının krepisinde astragalos biçimli bronz kenetlerin kullanılmış olması da önemli bir ayrıntıdır, ayrıca bk. Şahin 2012, 252-253.

anısına sunulan Hermes Eisagogeus ve Aphrodite Synarkhis'e adanmış içermektedir.⁷¹ Halikarnassos'tan 9 *agoranomoi* tarafından Aphrodite'ye yapılan bir adak yazıtı da bilinmektedir.⁷² Sardeis'te yine bir *agoronomos*'un Aphrodite'nin tanrısal bir temsili olarak 5 Eros heykeli adandığı görülmektedir.⁷³ Çalışmanın konusunu oluşturan Antalya heykelciğinin bulunduğu teritoryumun yakınındaki Perge kentinden de benzer bulgular ele geçmiştir. Bu kentte de 5 adet Eros heykelinin *agoranomos*lar tarafından diktirilmiş olduğu heykel kaidelerinin yazıtlarıyla belgelenmiştir.⁷⁴ Adaklardan birinde, adağın adı bilinmeyen bir tanrıça için yapıldığı ve söz konusu tanrıçanın Aphrodite olduğu önerilmiştir. Bu bağlamda da tanrıçanın kent memurlarının koruyucusu olarak da önem arz ettiği ortaya konulmuştur.⁷⁵ Bu örnekler ışığında Aphrodite ve onunla bağlantılı Eros temsilleri bir limandan diğerine mal taşıyan tüccarların hamisi olabileceği düşüncesini akla getirebilir.⁷⁶

Değerlendirme

Heykelciğin buluntu yeri tam olarak bilinmese de, Aksu bölgesinden olduğu kaydedilmiştir. Bu bağlamda Pamphylia bölgesinin sanatsal ve toplumsal yapısı içinde değerlendirilmesi gerektiği açıktır. Aphrodite'nin betimlemeleri Pamphylia Bölgesi'nde özellikle Side ve Perge'den bilinmekte ve yoğunluğun genel olarak MS 2. yüzyılda olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁷ Her iki kentte tanrıçanın kültürüne dair veriler az da olsa bulunmaktadır.⁷⁸ Bu çalışma bağlamında en önemli veri Perge'den ele geçmiş Eros heykellerine dair bulgulardır. İ. Dağlı tarafından vurgulandığı üzere sayısal çokluğu ve *agoranomos*lar tarafından diktirilmiş olmaları kentte tanrıçanın kent memurlarının koruyucusu olarak görüldüğüne işaret etmektedir.⁷⁹

Antalya heykelciğinin ele geçtiği bölge kapsamında *astragalos* kehanet yazıtları incelendiğinde Pamphylia Bölgesi'nden beş adet epigrafik belge tespit edilmektedir. Bu yazıtlardan üçü Perge kenti ve teritoryumundan, bir tanesi Attaleia kentinden bir diğeri ise Korakesion teritoryumundan ele geçmiştir.⁸⁰ Perge kenti özelinde hem arkeolojik hem de epigrafik veriler⁸¹ kentsel hareketliliğin yoğun olduğu noktalarda ele geçmiştir. Bu bağlamda Antalya heykelciğinin Aphrodite'nin Perge teritoryumunda şans ve tesadüf ile ilişkili *astragalos* kehanetlerinde özellikle iyi şans gerektiren ticaret

71 IG XII6, 2:597; ayrıca bk. Wallensten 2008, 142.

72 Houssoullier 1880, 399-400, no.9.

73 Buckler – Robinson 1932, 100, no. 99.

74 Yazıtlar için bk. Şahin 2004, 23, no. 299; 25-26, no. 303; 26-28, no. 305-307.

75 Dağlı 2022, 2-4 ve 8-9. Şahin 2004, 23, no.299 str. 5-6'da τῆς ἑωῦν'un Artemis olduğunu söylemiştir; Dağlı ise Eros bağlamında ve diğer örnekler aracılığıyla bu tanrıçanın Aphrodite olduğunu belirtmektedir.

76 Sokolowski 1964, 4-5.

77 Side Aphrodite betimlemeleri için İnan 1975, 38-40, 135-136, 140-144, 165- 166; Öztunç 2018, 10-39, 98-100, 122. Perge için literatür özeti olarak Dağlı 2022, 7-8; Çelik 2019.

78 Dağlı 2022, 6-9.

79 Dağlı 2022, 3.

80 Bk. Nollé 2007, 20-21.

81 Yazıtlardan biri Perge sütunlu cadde yakınında bulunmuştur, krş. Şahin 1999, 243-245, no. 205; diğeri ise Perge teritoryumunda İncik mevkiinde ele geçmiştir, krş. Şahin 1999, 247-259, no. 207. Ayrıca Perge'de Tiyatro'nun cadde tarafına bakan kısmında 3 parçalı, fragman halinde bir başka yazıt daha vardır, krş. Şahin 1999, 245-247, no. 206.

ve seyahatlerle ilişkili olarak önemli bir rol oynadığından bu yönünü yansıtan bir ikonografide betimlenmiş olduğu düşünülmektedir.

Antik Dönem sanatında heykelticilerin büyük boyutlu heykellerin küçük ölçekli kopyaları ve varyasyonları olarak üretildikleri kabul edilmektedir. Bunlar, büyük boyutlu kült heykellerini örnek alarak üretilmekte, ancak yalnızca kült işlevi taşımayı aynı zamanda adak, mezar hediyesi, dekorasyon gibi işlevleri de üstlenmekteydiler.⁸² Pausanias'ın zar kehanetleri ile ilgili aktarımı sonucunda Antalya heykelciği ikonografisi heykelticilerin farklı işlevlerine örnek teşkil edebilir. Pausanias'ın verdiği bilgiler ile örtüşen epigrafik örnek ise Kitanaura – Termessos teritoryumunda ele geçen yazıt üzerindeki “Hermes ve onun etrafındaki şeyler” ifadesidir.⁸³ Bu örnekler zar kehanetlerinde tanrısal bir varlığın küçük de olsa bir temsili önünde gerçekleştirdiğini ortaya koymaktadır. 2017 yılında Kibyra antik kentinin erken evresine ait veriler sunan Uylupınar yüzey araştırmalarında Balboursa teritoryumundaki bir mağarada ele geçen Ares betimlemesi ve kehanet yazıtı da dikkat çekicidir. Burada adağı gerçekleştiren kişinin Boubon kenti heykellerinde *agoranomos*luk yapmış olduğunun kaydedilmesi de, Antalya Aphroditisinin zar kehanet ritüelleri bağlamında ortaya konulan ticaretle olan ilişkisini desteklemektedir.⁸⁴ Tüm bunlar Hermes'in sorumluluğundaki zar kehanetlerinin gerçekleştirilmesinde yer alan tanrısal betimlemenin kentten kente değişkenlik gösterdiği, Perge teritoryumu özelinde de bu tanrının çalışmanın konusu olan Antalya Aphroditisi olabileceği şeklinde yorumlanmalıdır.

82 Bartman 1992, 39-48.

83 TAM II, no. 1222.

84 Dökü – Kileci 2022.

Bibliyografya ve Kısaltmalar

Antik kaynaklar

- Aristot. *Hist. an.* (=Aristoteles, *Historia Animalium*) Kullanılan Çeviri: S. Zierlein, Aristoteles. *Historia Animalium* Buch I und II, Berlin 2013.
- Artemid. *Onir.* (=Artemidoros, *Oneirokritikon*) Kullanılan metin ve çeviri: Artemidorus' *Oneirocritica: Text, Translation, and Commentary*. Çev. D.E Harris – McCoy, Oxford, 2012.
- Cic. *de nat. deor.* (= Cicero, *De Natura Deorum*) Kullanılan metin ve çeviri: Cicero, *De Natura Deorum* (Tanrıların Doğası). Çev. Çiğdem Menzilioğlu. İstanbul, 2012.
- Cic. *div.* (=Cicero, *De Divinatione*) Kullanılan metin ve çeviri: Cicero. *De Senectute De Amicitia De Divinatione*. Trans. William Armistead Falconer. Harvard University Press; 1923.
- Hdt. (=Herodotos, *Theogonia*) Kullanılan metin: Herodotus, with an English translation by A. D. Godley. Cambridge. Harvard University Press. 1920.
- Hes. *Theog.* (=Hesiodos, *Theogonia*) Kullanılan metin ve çeviri: Hesiod. *The Homeric Hymns and Homerica with an English Translation by Hugh G. Evelyn-White*. Theogony. Harvard University Press; London, 1914.
- Hom. *Il.* (=Homeros, *Ilias*) Kullanılan metin ve çeviri: Homer. *The Iliad with an English Translation by A.T. Murray*, Harvard University Press; London, 1924.
- Paus. (=Pausanias, *Periegesis tes Hellados*) Kullanılan Metin ve çeviri: Pausanias. *Pausanias Description of Greece*, Transl. W.H.S. Jones, Litt.D., and H.A. Ormerod, Harvard University Press; London, 1918.
- Plat. *Sym.* (=Platon, *Symposium*) Kullanılan Metin ve çeviri: Plato. *Plato in Twelve Volumes*, Vol. 9 Trans. Harold N. Fowler. Harvard University Press; London, 1925.

Modern Kaynaklar

- Aktaş 2018 Aktaş, R., “Aşık Kemiğinin (Astragalos) Antik Dönemde Kullanımı”, Prof. Dr. Nuran Şahin’e Armağan Kitabı. EPIPHANEIA (eds. O. Zunal), İzmir, 2018.
- Ashton 2019 Ashton, R. H. J., “Astragaloi on Greek Coins of Asia Minor”, *Archimède: archéologie et histoire ancienne*, UMR7044 – Archimède, 113-126.
- Bartman 1992 Bartman, E., *Ancient Sculpture in Miniature*, Leiden-New York- Köln.
- Bozbay 2012 Bozbay, H., “Aşık Kemiğinin Tarihi”, *Arkeoloji ve Sanat* 141, 1-12.
- Buckler – Robinson 1932 Buckler, W. H. – Robinson, D. M., *Sardis, VII. Greek and Latin Inscriptions*, Part I. Leiden.
- Clark 2015 Clark, N., *Aphrodite and Venus in Myth and Mimesis*, Cambridge.
- Coşkun-Abuagla 2015 Coşkun-Abuagla, A., “Zarların Kehaneti. Küçük Asya’da Fark Yaratan bir Gelenek. “Akron Eskiçağ Yazıları 7 (ed. N. E. Akyürek-Şahin – M. E. Yıldız – H. Uzunoğlu), 57-98.
- Çelik 2019 Çelik, A., “Perge’den Titus Flavius Clemens Pelopidianus Aphroditesi”, *Anadolu/Anatolia* 45, 1-32.

- Dağlı 2022 Dağlı, İ., "The Representation of Versatility: A Possible Role of Aphrodite in Perge", MASROP E-Dergi 16-1, 1-15.
- David 1955 David, F. N., "Studies in the History of Probability and Statistics I. Dicing and Gaming (A Note on the History of Probability)", *Biometrika* 42, 1-15.
- Delivorias – Berger-Doer – Kossatz-Deissmann 1986
Delivorias, A. – Berger-Doer, G. – Kossatz-Deissmann, A., "Aphrodite", *LIMC II*, 2-151.
- Dowden 2007 Dowden, K., "Olympian Gods, Olympian Pantheon". A Companion to Greek Religion (ed. D. Ogden), 41- 56.
- Dökü – Kileci 2022 Dökü, F. E. – Kileci, Ş. "Ares Reliefs and a New Votive Inscription to Ares in the Rural Highlands of Kabalis / Kabalia", *Adalya* 25, 103-122.
- Dunand 2007 Dunand, F., "The Religious System at Alexandria", A Companion to Greek Religion (ed. D. Ogden), 253-264.
- Graeves 2004 Graeves, A. M., "The cult of Aphrodite in Miletos and its colonies". *Anatolian Studies* 54, 27-33.
- Graf 2005 Graf, F., "Rolling the Dice for an Answer", *Mantikê. Studies in Ancient Divination* (ed. S. I. Johnston – P. T. Struck), Leiden-Boston, 51-97.
- Halm-Tisserant – Siebert 1997
Halm-Tisserant, M. – Siebert, G., "Nymphaei", *LIMC VIII. 2, Supplementum*.
- Hampe 1951 Hampe, R., "Astragal", *DNP 2 (Arc-Chi)*, 120-121.
- Harrison 1965 Harrison, E. B., "Archaic and Archaistic Sculpture", *The Athenian Agora* 11, Athen.
- Hopfner 1928 Hopfner, Th., "Mantike", *RE XIV 1*, 1258-1287.
- Houssoullier 1880 Houssoullier, B., "Inscriptions d'Halicarnasse", *BCH* 4, 395-408.
- IG XII6 *Inscriptiones Graecae, XII. Inscriptiones insularum maris Aegaei praeter Delum, 6. Inscriptiones Chii et Sami cum Corassiiis Icariaque, Pars II* (ed. A. P. Matthaiou), Berlin and New York 2003.
- Işın 2014 Işın, G., "The Sanctuaries and the Cult of Apollo in Southern Pisidia", *Anadolu/Anatolia* 40, 87-104.
- İnan 1975 İnan, J., *Side'nin Roma Devri Heykeltıraşlığı*. Ankara.
- Kidd 2017 Kidd, S. E., "Greek Dicing, Astragaloi and the 'Euripides' Throw", *JHS* 137, 112-118.
- Knoll – Vorster – Woelk 2011
Knoll, K. – Vorster, C. – Woelk, M., *Katalog der antiken Bildwerke II. Idealskulptur der römischen Kaiserzeit*, München.
- Koçak 2016 Koçak, M., "Antakya'da 'Dansa Davet'?: İki Heykel Başı Üzerine Düşünceler", *OLBA XXIV*, 323-339.
- Marcovich 1996 Marcovich, M., "From Ishtar to Aphrodite", *The Journal of Aesthetic Education* 30/2, Special Issue: Distinguished Humanities Lectures II, 43-59.
- Mitchell 1995 Mitchell, S., *Cremna in Pisidia*, Londra.

- Murray 1883 Murray, J., *A Classical Manual: Being a Mythological, Historical, and Geographical Commentary on Pope's Homer and Dryden's Aeneid of Virgil*, London.
- Nolle 2007 Nollé, J., *Kleinasiatische Losorakel. Astragal - und Alphabetchresmologien der hochkaiserzeitlichen Orakelrenaissance*, München.
- Oberhummer 1961 Oberhummer, E., "Urania", *RE IX A 1*, col. 931-942.
- Öztunç – Erkoç 2019 Öztunç, H. Y. – Erkoç, S., "Side Müze'sinden bir Grup Mermer Aphrodite Heykelciği", *Colloquium Anatolicum*18, 123-138.
- Öztunç 2018 Öztunç, H. Y., *Side Müzesi'nde Bulunan Mermer Tanrı ve Tanrıça Heykelcikleri*, Anadolu Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Eskişehir.
- Petersen – von Luschan 1889 Petersen, E. A. H. – von Luschan, F., *Reisen in Lykien, Milyas und Kibyrtis*, Wien.
- Pirenne-Delforge 2006 Pirenne-Delforge, V., "Des épithètes exclusives dans la Grèce polytèiste? L'Exemple d'Ourania", *Nommer les dieux: Théonymes, épithètes, épicles dans l'Antiquité*. Turnhout. (eds. N. Belayche – P. Brulé – G. Freyburger – Y. Lehmann – L. Pernot – F. Prost), 271-290.
- Pirenne-Delforge 2007 Pirenne-Delforge, V., "Something to do with Aphrodite", *Ta Aphrodisia and the Sacred, A Companion to Greek Religion* (ed. D. Ogden), 311-324.
- Ridgway 1941 Ridgway, B. S., "An Athenian Astragalos", *The Metropolitan Museum of Art Bulletin* 36-5, 122-123.
- Sale 1961 Sale, W., "Aphrodite in the Theogony", *TAPA* 92, 508-521.
- Sokolowski 1964 Sokolowski, F., "Aphrodite as Guarding of Greek Magistrates", *The Harvard Theological Review* 54-1, 1-8.
- Şahin 1999 Şahin, S., "Die Inschriften von Perge I", *Die Inschriften von Perge I, Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien* 54, Bonn.
- Şahin 2004 Şahin, S., "Die Inschriften von Perge II", *Die Inschriften von Perge II, Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien* 61, Bonn.
- Şahin 2012 Şahin, N., "Apollon Klaros Bilicilik Merkezi", *Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları*, 247-272.
- TAM II *Tituli Lyciae linguis Graeca et Latina conscripti* (ed. E. Kalinka), Viyana 1920-1944.
- TAM III *Tituli Pisidiae linguis graeca et latina conscripti, Tituli Termessis et agri termessensis* (ed. R. Heberdey), Viyana 1941.
- Ünal 2019 Ünal, A., "Falcılık ve Kehanet", *Hittitler. Bir Anadolu İmparatorluğu* (ed. M. Doğan-Alparslan – M. Alparslan), 229-245.
- Wallensten 2008 Wallensten, J., "Resources for Manpower. Magistrates' Dedications to Aphrodite", *Religion and Society. Rituals, Resources and Identity in the Ancient Graeco-Roman World (The BOMOS-Conferences 2002 – 2005)* (ed. A. H. Rasmussen – S. W. Rasmussen), Roma, 139-150.
- Wrede 1886 Wrede, H., *The Antiken Herme*, Mainz am Rhein.

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 7

